

Sociologie Românească

ISSN: 2668-1455 (print), ISSN: 1220-5389 (electronic)

O CARIERĂ INTERNAȚIONALĂ CU RĂDĂCINI ÎN ȘCOALA GUSTIANĂ. ACAD. MIHAIL M. CERNEA LA 90 DE ANI

Zoltán ROSTÁS

Sociologie Românească, 2021, vol. 19, Issue 2, pp. 229-234

<https://doi.org/10.33788/sr.19.2.10>

Published by:
Expert Projects Publishing House

On behalf of:
Asociația Română de Sociologie

O CARIERĂ INTERNAȚIONALĂ CU RĂDĂCINI ÎN ȘCOALA GUSTIANĂ. ACAD. MIHAIL M. CERNEA LA 90 DE ANI

Zoltán ROSTÁS¹

Abstract

Sociologist Michael M. Cernea, after a successful professional career in Romania, his native country, continued his work at the World Bank, in Washington, starting in 1974. He founded the department of sociology and influenced the perspective on social security within the Bank. Cernea was awarded the Bronisław Malinowski and Solon T. Kimball prizes for his scientific achievements, and he was elected member of the Romanian Academy. He is considered one of the most important thinkers in the fields of sociology of development and applied anthropology.

Keywords: Michael M. Cernea, rural sociology, applied anthropology, Romanian sociology, World Bank.

Mihail M. Cernea este, fără îndoială, sociologul român cel mai cunoscut în America și în întreaga lume, dar aproape necunoscut în țara natală. Această situație este doar aparent paradoxală, deoarece aparține de fapt unei realități anomice bine cunoscute în lumea științei și culturii românești contemporane. Trebuie să admitem că sunt mai numeroase cazurile de neglijare a creatorilor români din străinătate decât cele de receptare și de reintroducere a lor în circuitul cultural autohton. Comunitatea științifică și culturală preferă mai degrabă să „descopere” o operă definitiv încheiată decât pe creatorii încă activi. Avem aici de-a face cu o mentalitate premodernă, care tratează omul cu o carieră realizată în afara și independent de comunitatea de obârșie ca pe un străin sau, cel puțin, ca pe un „suspect”.

La prima vedere, prezentarea – chiar și într-un moment aniversar – a unei astfel de personalități ca academicianul Mihail M. Cernea poate să apară drept un risc, de vreme ce mobilul prezentării trebuie să fie dezvăluirea faptelor, atitudinilor, acțiunilor *necunoscute* ale unor oameni *cunoscuți*. Or, sărbătoritul – cum am spus mai sus – nu este cunoscut. Prin urmare, ne asumăm riscul unor considerații despre o personalitate despre care cititorii de limbă română au prea puține cunoștințe.

¹ Universitatea din București, București, ROMÂNIA. E-mail: zoltan.z.rostas@gmail.com.

Un motiv mai mult decât întemeiat al omagierii sale ar putea fi faptul că, de-a lungul carierei sale sociologice, a fost ales în conducerea și organismele unor asociații științifice ca Societatea Europeană de Sociologie Rurală, Asociația Internațională de Sociologie, Asociația Internațională pentru Studiul Migrației Forțate, Grupul Consultativ pentru Cercetarea Internațională a Agriculturii și a participat în conducerea unor organizații ca Academia Elvețiană a Dezvoltării, Uniunea Internațională a Conservării Naturii, *Bibliotheca Alexandrina* din Egipt... Evident, aceste funcții de organizare a cercetării au o extraordinară importanță, mai ales că această experiență în lumea cosmopolită a științei este în sine plină de învățăminte. Prea puțin s-a scris în România despre activitățile și contribuțiile acestui sociolog, prea puțin s-a tradus din lucrările lui.

Cu siguranță, și sutele de cercetări de teren ale sociologului și antropologului Mihail M. Cernea, efectuate în cele mai diverse regiuni și comunități – unele greu accesibile – de pe glob, justifică readucerea lui în actualitate în acest an aniversar. A făcut cercetări într-un șir de țări ca Mexic și Brazilia, Tanzania și Kenya, Algeria și Senegal, până în Pakistan și India, Siria și Yemen, Togo și Mozambic, din Nepal și Burma până în China, West Papua și Indonezia. O asemenea experiență de teren de aproape 40 de ani este un argument major în favoarea unei aprecieri deosebite.

Pe lângă toate acestea, aveam motive și mai întemeiate de a-l sărbători pe sociologul a cărui carieră științifică a început și s-a fundamentat în România.

S-ar putea considera, pe drept cuvânt, că explicația acestei *laudatio* se datorește performanțelor de la Banca Mondială, la care Mihail Cernea a fost angajat în 1974. Pentru că primul sociolog angajat acolo a conferit prestigiu profesiei de sociolog și antropolog, și fiindcă a reușit să schimbe optica economisto-inginerească a proiectelor Băncii Mondiale, introducând norme de analiză sociologică și politici sociale de protejare a comunităților indigene și a populațiilor afectate de daunele colaterale ale proiectelor de dezvoltare finanțate de Bancă.

Și, desigur, merită să se acorde o atenție deosebită la 90 de ani omului a cărui creație a fost recunoscută prin premii științifice acordate de foruri ale științelor sociale, ca premiul *Bronislaw Malinowski* al Societății de Antropologie Aplicată și premiul *Solon T. Kimball* al Asociației Americane de Antropologie, prin alegerea sa ca membru al Academiei Române, căruia i s-a conferit titlul de *Doctor Honoris Causa* de Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, de Universitatea Al. I. Cuza din Iași și care a fost cinstit cu titlul de *Profesor Onorific* la Universitatea Hohai din Nanjing, China. Mai mult decât atât, volume scrise și coordonate de el au fost traduse din engleză în limbile franceză, japoneză, spaniolă, chineză, turcă și bahasa.

Toate acestea sunt argumente cât se poate de întemeiate pentru care Mihail M. Cernea merita cu prisosință să-l omagiem. Dar motivul meu principal este altul. În primul rând, a avut contribuții *teoretice* importante în privința conceptelor legate de dezvoltare, la teoria și modelarea sociologică a strămutării forțate și reșezării populațiilor, la analiza riscurilor, la modele de dezvoltare agrară, la fundamentarea

salvării patrimoniului cultural ca parte integrantă a investițiilor în dezvoltare, la abordarea teoretică și aplicată a problemelor sociale legate de sistemele de irigații și de silvicultură, la dezvoltarea metodologiei cercetării aplicate.

Nu este deci de mirare că a fost inclus într-un dicționar selectiv cu portretele intelectuale ale celor mai importanți 50 de gânditori asupra dezvoltării (*Fifty Key Thinkers on Development*, editat de David Simon, Routledge, Londra și New York, 2006, pp. 67-73): „Contribuțiile durabile ale lui Cernea în domeniul dezvoltării sunt numeroase – scrie Anthony Bebbington, autorul articolului din dicționar – și s-au reflectat într-o lungă listă de publicații, în posturile de consilier și în distincțiile academice. Probabil cea mai însemnată realizare a sa va fi posibilitatea de a fi schimbat o instituție prin stăruința intensă și susținută asupra câtorva idei: cunoașterea din științele sociale are o importanță esențială pentru managementul dezvoltării induse; dezvoltarea indusă va da greș dacă oamenii de rând nu sunt implicați în participarea la decizii și în alegerea modalităților de aplicare; conceptele abstracte, atât de apreciate în teoriile asupra dezvoltării, nu pot fi analizate și puse în aplicare separat de structurile sociale în care funcționează”.

Și, nu în ultimul rând, trebuie să vorbim despre Cernea pentru că, la începutul anilor '60, a fost promotorul – puțin cunoscut și recunoscut – al repornirii cercetărilor sociologice din țara sa natală. Ca șef de sector la Institutul de Filosofie al Academiei RPR, a găsit modalitatea de a pregăti o mică echipă de cercetare cu care a făcut investigații sociologice, inclusiv de tip *survey*, în uzine din Brașov și București, așa încât mai multe studii și un volum bazate pe cercetare sociologică de teren au apărut înainte de „istoricul” Congres al IX-lea al PCR, la care sociologia, a fost „reabilitată”. Ca organizator de cercetări de sociologie industrială, urbană și rurală și ca autor prolific de studii (inclusiv de istoria monografiei sociologice) care au marcat gândirea din țară în cadrul științelor sociale ale anilor '60 și începutul anilor '70, Mihail M. Cernea este în ochii mei un martor-cheie al „liberalizării” șaizeciste și al refluxului șaptezecist al sociologiei românești și în viața culturală și științifică a României.

Deși Mihail M. Cernea s-a pensionat formal de la Banca Mondială, a continuat să lucreze pe teme de sociologia dezvoltării. Ca o dovadă a aprecierii de care s-a bucurat, colegii lui au publicat un volum la prestigioasa editură Springer: *Social Development in the World Bank. Essay in Honor of Michael M. Cernea*. Au colaborat la acest volum personalități precum Maritta Koch-Weser, Scott Guggenheim, Leif E. Christoffersen, Charles Weiss, Huw Evans, James Wolfenshon, Ismail Serageldin, Jonathan Brown, Susanna Price, Shelton H. Davis, Amir Kassam, Willian L. Partidge, Hari Moham Mathur, Guoqing Shi, nume sonore în sociologia mondială a dezvoltării.

Inutil să mai afirm că a sosit timpul ca breasla sociologiei românești să înceapă integrarea operei sale.

*

Atașez la această scurtă prezentare omagială un fragment din interviul meu lung de prezentare a întregii vieți a profesorului Mihail M. Cernea – de la copilăria din Iași, prin activitatea de cercetător la Academia RSR de la București, la cea de sociolog la Banca Mondială din Washington.

Fragmentul ales descrie începuturile carierei de sociolog la Banca Mondială:

- *Am impresia că, la urma urmei, tu ai construit acest job description prin aceste rapoarte. Și, fiindcă aceste rapoarte au fost apreciate, a devenit regulă: sarcina sociologului este să facă ceea ce ai făcut tu.*

- Procesul s-a desfășurat cam în acest fel, exact. La început, cum am spus, a trebuit să plonjiez cu capul înainte într-o *terra incognita*. Dar am făcut aceste activități punctuale în trei-patru cazuri și am început să înțeleg care trebuie să fie modelul, *pattern*-ul de aplicat în asemenea situații.

Diversitatea situațiilor este atât de mare, încât, de fapt, la fiecare misiune lucrurile erau diferite și n-am putut utiliza într-o țară exact ce am făcut în cealaltă. Dar, ca metodă, ca demers, au existat similarități tehnice. Echipele de teren nu fac în fiecare misiune același lucru, ci au sarcini diferite în funcție de faza respectivă din ciclul de faze comun pentru mai toate proiectele. O misiune se poate duce să pregătească un proiect care încă nu există. Într-un stadiu mai dezvoltat, te duci să evaluezi dacă proiectul e gata pentru a începe executarea și ce finanțare trebuie. După începerea proiectului sunt misiuni diferite care trebuie să supervizeze dacă ceea ce se întâmplă pe teren este conform programului conținut în proiect. Deci, sarcinile sociologului diferă și depind de tipurile de misiuni și de specificul proiectului.

- *În Tanzania e interesantă problema pământului, despre care ai spus că era liber, puteau aduce animalele și le puteau lăsa să pască oriunde voiau. Nu exista nicio formulă de proprietate comună sau ceva similar?*

- Ba da, în Tanzania existau vreo nouăzeci de triburi și fiecare trib are sub stăpânire cutumiară o anumită porțiune de pământ, de pădure, care le este foarte cunoscută, chiar fără marcaj pe teren și, desigur, fără niciun fel de documente scrise. Dar realitatea fiecare o cunoaște și știe că un anumit teritoriu aparține unui anume trib. Când îi întreb: „Care e teritoriul vostru?”, ți se spune „Păi, de aici până la munte”, „Care munte, că nu-l văd?”, „Cum, zice, e acolo!” Eu mă uit și nu văd. Până la urmă zăresc la orizont ceva care seamănă cu conturul unui munte și zic „Cum, de aici până acolo e numai tribul vostru? Și câți sunteți în trib?” Era o întindere imensă. „Păi suntem doar vreo 120 de persoane”.

Proprietatea cutumiară nelegalizată formal, peste care s-a supra-impus jurisdicția statelor, este o mare problemă a dezvoltării. În momentul în care fostele colonii au devenit independente, multe au decretat că pământul este naționalizat. A fost un simplu act legal care n-a avut urmări decât mult mai târziu, când au început conflicte între populație și stat, statul încercând să utilizeze aceste teritorii și populația rezistând acestei utilizări în numele dreptului tradițional. În condițiile acestei proprietăți, mobilitatea populației este îndeajuns de ridicată și un trib

poate primi membrii unui clan diferit, parte din același trib, pe teritoriul altui clan. Ceea ce se cere este ca grupul care vine să meargă la șeful comunității și să ceară aprobarea să se stabilească, aprobare pe care șeful comunității de obicei o dă în schimbul unei anumite sume sau unui număr de animale și spune: „Pe acest pământ aceasta este *shamba* ta sau a voastră” și din acel moment este *shamba* lor. Deci, exersarea dreptului de proprietate se face prin șeful comunității locale sau al clanului. Sigur că creșterea densității populației a cauzat multe probleme, plus intervenția statului, plus creșterea treptată a sectorului industrial privat, bazat în orașe, care a început să aibă nevoie de pământ pentru diferite industrii. Dar întreprinderile particulare continuă și acum, decenii mai târziu, să înghită proprietatea cutumiară în țările subdezvoltate.

Acum, de pildă, sunt conflicte mari în țări ca India, între populația tribală – așa-numitele *scheduled tribes* și *scheduled casts*, care încă are proprietate cutumiară, pe de o parte, și statul indian, pe de altă parte, care revendică aceste pământuri sau le expropriază. În ultimul deceniu, conflictele din India s-au ascuțit foarte mult, ca urmare a ceea ce numim, cu un termen abstract și descărnat de realitate, globalizare. Globalizarea include, între altele, o ciocnire formidabilă între capitalul internațional, care merge după resurse naturale, și populația cu proprietate comună asupra solului, sol care ascunde sub el bogății minerale.

Resursele minerale sunt descoperite prin prospecțiuni de mari corporații internaționale, care încheie acorduri cu guvernul – în cazul de față cu guvernul indian – pentru exproprierea unor suprafețe largi pentru exploatarea miniere, întreprinderi etc. Populația locală se opune fizic ocupării pământului și construcției noilor întreprinderi, ceea ce a dus în India la câteva mari ciocniri violente, sângeroase, între poliție, care proteja construcția, și populația care voia s-o împiedice. Au murit mulți oameni în localități cum ar fi Kalinga Nagar, Singur, Nandigram și altele, pe coasta de răsărit a Indiei, inclusiv în statul Orissa, în statul West Bengal. S-au declanșat greve și mișcări de solidaritate, pe tot subcontinentul indian, cu populația tribală. Chiar acum, un număr important de contracte și proiecte industriale, încheiate între companii internaționale și guvernele unor state precum Orissa, West Bengal sau India, sunt pur și simplu înghețate, stopate. Nu pot înainta din cauza opoziției populației tribale. Așa încât, ca să revin la întrebarea ta, forma de proprietate asupra pământului este o problemă complexă în nenumărate țări subdezvoltate.

- *Proprietatea pământului, ca problematică, a fost abordată și de Henri H. Stahl.*

- Sigur că da. Stahl a avut o clarviziune extraordinară în depistarea formelor istorice de proprietate asupra pământului din România în satele din Vrancea, ca proprietăți devălmașe, contribuind în felul acesta la înțelegerea istoriei sociale și economice a satului românesc. Cuvântul „devălmaș” este românesc, dar proprietatea comună, în comunitate, proprietatea de-a valma, este foarte răspândită și multiformă. Și, sigur, cunoașterea istoriei satului devălmaș m-a făcut mult mai

capabil să înțeleg ce se întâmplă cu pământul și care sunt formele și structurile de proprietate în aceste țări.

- Ai spus că în Algeria, unde era vorba despre o oază, au vrut să facă un colectiv. Care a fost particularitatea aceste prime misiuni în lumea arabă?

- Algeria era abia ieșită de sub dominația colonială franceză. Când s-a desprins, a avut o orientare anti-franceză și de stânga. Banca Mondială a fost solicitată de noul guvern algerian să ajute la demararea unei agriculturi bazate pe forme colective. Am plecat acolo, cunoașterea limbii franceze m-a ajutat enorm, am făcut un *assessment study* – studiu de evaluare socială –, ceilalți membri ai echipei au făcut descrierea tehnică a zonei, capacitatea acviferă, capacitatea solului, care era foarte nisipos. Dar acesta a fost unul dintre proiectele care n-au avansat. Am ajuns la concluzia că nu este posibilă acolo o activitate agricolă susținută și rentabilă și, deci, am recomandat să nu se întreprindă nicio creare de cooperative agricole în acea zonă. Deci, acolo am fost o dată și nu m-am mai întors. Dar am revenit în Mauritius, și acum, după treizeci și ceva de ani de la acea experiență, pot spune că acela a fost un proiect reușit. Guvernul din Mauritius a diversificat economia țării, de la trestia de zahăr la multe alte activități, inclusiv activități industriale.

- Văd că în toate aceste echipe ai muncit intens pentru date, analize, studii, rapoarte etc., pe scurt, un întreg inventar de sociologie aplicată a dezvoltării. Dar cum și-ai petrecut „timpul liber”?

- Timp liber pentru turism n-am prea avut, doar arareori. De pildă, în Mauritius, echipa noastră a închiriat un hotel care se chema poetic Trou aux biches, „Peștera căprioarelor”. Era la liziera unei plaje tropicale imense, cu *bungalow*-uri separate – a fost un șoc pentru mine și, în privința aceasta, vedeam pentru prima oară o asemenea geografie. Ce am putut face atunci, în puținul timp liber, a fost să pun o canoe pe apele Oceanului Indian, între mal și bariera de corali, care era la trei sute de metri de mal și care lăsase o porțiune din ocean liniștită și protejată de valuri – amintiri sociologico-turistice de data aceasta.

- Care sociolog este numai sociolog?

- Cum să spun, riscul în sociologia de teren este să rămâi mai mult „turist” decât sociolog.